

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לקראת ראש השנה תשפ"ז

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)

בראש השנה - להיות בריה חדשה

"ועשיתם עולה"

התורה אומרת: "ויבחדש השביעי באחד לחדש... יום תרועה יהיה לכם. נעשיתם עולה... פר בן בקר אחד, איל אחד, קבשים פני שנה שבעה" (במדבר כט, א-ב). למה אומרת כאן התורה "ועשיתם עולה", ולא "והקרבתם עולה", כמו שנאמר בשאר מוספי המועדים? אומרים חז"ל: "אמר הקב"ה לישראל: מכיון שנכנסתם לפני לדין בראש השנה ויצאתם בשלום, מעלה אני עליכם כאילו נבראתם בריה חדשה!" (יר' ר"ה פ"ד ה"ח) לכן נאמר "ועשיתם עולה" - כאילו נעשיתם מחדש.

יתר על כן: "ועשיתם עולה" נאמר בפסוק עוד לפני שנזכרו בו הפר האיל והכבשים. משמע, לא הבהמות הם העולה העיקרית של ראש השנה, אלא האדם עצמו! הבהרה העצמית מכל מום וחטא, כבקרת קרבן, שעל ידי זה אדם עושה עצמו כבריה חדשה (עי' משנ"ב סי' תקפ"א סק"ו), זהו הקרבן העיקרי שה' חפץ שנקריב לפניו בראש השנה! אם ע"י תשובה בראש השנה אנו נעשים כבריה חדשה, הרי שהתשובה צריכה באמת להיות כזו שנרגיש אחריה כאדם חדש, לא משועבד למוסכמות של אתמול. אם עד היום עשיתי כך וכך, זה לא מחייב שכך אמשיך לעשות גם הלאה. אם עשיתי דברים נכונים, אמשיך בעזרת ה' לעשות אותם. אבל דברים לא נכונים שעשיתי - השיגרה של אתמול לא תחייב אותי לעשות אותם גם היום. כי היום אני אדם חדש!

כוונת הקרבנות

למעשה, בכל קרבן שאדם מקריב, ההרגשה צריכה להיות כזו. שלא הבהמה היא הקרבן, אלא האדם עצמו הוא הקרבן. אדם שחטא ומביא קרבן, צריך להרגיש שאותו עצמו היה צריך לשחוט ולשרוף על המזבח. אלא מפני שה' מרחם עליו, נתן לו כפרה שיביא בהמה תחתיו¹ (רמב"ן ויקרא ט, ט). וכן מי שלא חטא ומביא קרבן נדבה, צריך להרגיש שהיה רוצה בעצמו להשחט ולהשרף על קידוש השם, להיות לרצון לה', אלא שה' לא רצה קרבן אדם, ולכן מקריבים רק בהמה. אפילו יצחק אבינו שהיה שלם יותר מכולנו, אפילו אותו הקב"ה לא רצה לקרבן. כל שכן שהוא לא רוצה אותנו, ולכן אין אנחנו יכולים להקריב את עצמנו לקרבן. רק בדבר אחד אנו יכולים לעשות עצמנו כקרבן באופן שיהיה לרצון לפני ה' - לבקר את עצמנו כקרבן ולעשות תשובה. זה ה' כן רוצה מאתנו. רחמנא ליבא בעי (עי' סנה' קו, ב), רוצה את הלב שלנו, זהו הקרבן העיקרי שה' רוצה שנקריב לפניו.

בספר "מגיד מישרים" - בו רשם ה"בית יוסף" את הדברים שנאמרו לו ע"י המלאך המגיד שהיה רגיל להתגלות אליו - מובא פעמים רבות מאד, שהמלאך בישר ל"בית יוסף"

שהוא עתיד להשרף על קידוש השם. והנה, למעשה ה"בית יוסף" לא נהרג על קידוש השם, אלא נפטר על מיטתו בשיבה טובה. ומה עם ההבטחה של המלאך? איך יתכן שלא נתקיימה? יש שהסבירו, שדברי המלאך נתקיימו בלימוד התורה של הבית יוסף. הוא מסר עצמו כל כך על קיום התורה בישראל, חיבר את ה"כסף משנה", את ה"בית יוסף", את ה"שולחן ערוך", את ה"אבקת רוכל" - בזה הוא "נשרף" על קידוש השם.

כי רחמנא ליבא בעי (עי' סנה' קו, ב). ה' לא צריך את הבשר או את הדם של הנשרפים והנהרגים על קידוש שמו. ה' רוצה רק את ה"לב" שלהם. ואת ה"לב" - מסר ה"בית יוסף" בשלמות ללימוד התורה והפצתה². "כי חסד חפצתי, ולא יָבַח" (הושע ו, ו). ה' לא מחפש קרבנות, הוא מחפש את הלב, את המעשים הטובים. זהו אחד הדברים שכדאי להתעורר בהם לקראת יום הדין - "ועשיתם עולה". להשתדל לעשות עצמנו קרבן לה'. לא קרבן שחוט ושרוף ח"ו, אלא קרבן חי! קרבן שמקבל עליו עול מלכות שמים, ומקדיש את חייו לעבודת ה'.

"בתוך עמי אנכי יִשְׁכֶּת"

בזוהר מובאת נקודה מעניינת וחשובה לגבי עבודת ראש השנה.

הזוהר מביא את המעשה באלישע הנביא, שהתארח בביתה של האשה השונמית - שהיתה "אשה גדולה" (מל"ב ד, ח), ועשתה עמו חסדים רבים - ושאל אותה: "מה לעשות לך? הֲיִשָּׁ לְדָבָר לְךָ אֵל הַמֶּלֶךְ או אֵל שֶׁר הַצָּבָא?" (שם, יג) ומבאר הזוהר, שאותו היום - ראש השנה היה, שנאמר: "ויהי היום וַיָּבֹא שָׁמָּה" (שם, יא), "ובכל אתר דכתיב 'ויהי היום' - דא ראש השנה"³ (זוהר ח"ג רלא, א). שואל אפוא אלישע את האשה השונמית: "הֲיִשָּׁ לְדָבָר לְךָ אֵל הַמֶּלֶךְ או אֵל שֶׁר הַצָּבָא?" כלומר: האם תרצי שאשא עבורך תפלה מיוחדת אל המלך המשפט, שתזכי היום בדין? - אומרת לו השונמית: "בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנִי יִשְׁכֶּת" (שם). לא מעוניינת שתתפלל עלי באופן פרטי. רק בתוך כלל ישראל. מדוע? - כי "בשעתא דדינא... אינון דאשתמודעין ורשימין בלחודדיהו, אף על גב דזכאין אינון, אתפסין בקדמיתא. ועל דא, לא לבעי לאיניש לאתפרשא מבין עלמא לעלם, דבכל זמנא רחמי דקב"ה על עמא כולו כחד..." (זוהר ח"ב מד, ב). [תרגום: בשעת הדין... אלו שנודעים ומתבלטים לפני הדיין בפני עצמם, אע"פ שזכאים הם, הם נתפסים בתחילה. ולכן, אין ראוי לאדם לפרוש מן הציבור לעולם, כי בכל עת רחמיו של הקב"ה הם על העם כולו כאחד⁴].

וכתב על כך מו"ר הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל: "נורא

"סימנים" בראש השנה - למה אינם חשובים כניחוש?

אחד מן המעשים שאנו עושים כדי לזכות בדין בראש השנה, הוא אכילת ה"סימנים". אוכלים קצת רמונים וקצת דבש, ועוד כמה דברים טובים, ומקוים שה' יחתום אותנו לשנה טובה ומתוקה. המאירי כבר שואל (ב"בית הבחירה" על מס' כריתות ו, א), למה אין כאן איסור של ניחוש? (ע"י ויקרא יט, כו וברש"י שם) בשלמא אם אני לומד תורה, מגיע לי שכר. אם אני נותן צדקה, מגיע לי שכר. אבל בשביל שאני אוכל קרא מגיע לי שכר? איך יכולה אכילת קרא או כרתי להשפיע שתהיה לי שנה טובה? כך שואל המאירי.

ותירץ, שאין הכוונה שבגלל שאכלתי פְּרָתִי יִכְרְתוּ אוֹיְבֵינוּ, או בגלל שאכלתי תמרים יתמו שונאינו. אלא הכוונה היא "לעורר בו לבבו להנהגה טובה". להרגיש גם בזמן הסעודה, שהיום הוא יום קדוש ונורא, שבו עומד האדם לדין על כך שישתלקו שונאינו, שיתמו עוונותינו, שנהיה לראש ולא לזנב, וכן שאר הענינים שהסימנים מרמזים עליהם; כדי שגם בזמן הסעודה לא יאכל כבן סורר ומורה ח"ו, אלא ירגיש את אימת יום הדין ויתפלל על הענינים שהסימנים מרמזים עליהם⁸ ("בית הבחירה" למאירי, שם). התפלה והבקשה והתעוררות הנפש בשעת אכילת הסימנים, הם אלו שיכולים להשפיע על הדין, ולא האכילה עצמה⁹. והקובע, כמובן, הוא הקב"ה. הוא לבדו קובע, ואין מי שיקבע חוץ ממנו. זוהי מלכות שמים שצריך להכיר בה, ולהתפלל שכולם יכירו בה.

מי זוכה לויתור בדין?

חז"ל אומרים: "כל האומר הקב"ה יתן הוא - יִתְּרוֹ חַיִּיו" (ב"ק נ, א). מי שחושב שיש ויתור אצל הקב"ה, הקב"ה אכן ינהג איתו במידת "יִתְּרוֹנוֹת" מיוחדת, ויִתְּרוֹ על החיים שלו ח"ו. למה? כי יש חסד אצל הקב"ה, ויש רחמים, ויש הנהגות אחרות, אבל סתם ויתור - אין¹⁰. ומדוע? - כי ויתור הוא סתירה לתכלית הבריאה, שלא יצטרך אדם לאכול "נהמא דכסופא" (לחם חסד) בעולם הנצח¹¹. ולכן הכל חייב להיות במשפט, כפי שאומרת התורה בפרשתנו: "כִּי כָּל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט" (דברים לב, ד).

מה בכל זאת אפשר לעשות כדי לזכות לויתור מסוים בדין? הרי אם יבואו איתנו במשפט וישפטו אותנו במלוא עומק הדין, לא נוכל לעמוד בדין. אין לנו סיכוי לזכות במשפט כזה. משפט ה' נוקב עד התהום - "מִשְׁפָּטֶיךָ תִּהְיוּם רַבָּה" (תהלים לו, ז). אפילו אברהם יצחק ויעקב לא היו יכולים לעמוד בדין אם הקב"ה היה ממצה עמם את מלוא עומק הדין (ערכין יז, א), כל שכן אנחנו. אנו מוכרחים אפוא שינהגו איתנו במידת החסד, ויִתְּרוּ לנו על מה שמגיע לנו על פי מידת הדין. אבל איך אפשר לבקש חסד מהקב"ה? הרי "כָּל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט" ! אין ויתורים!

עונה על כך הרמח"ל במסילה לישירים (פי"ט), ואומר כך: "זה פשוט, כי הקב"ה מודד מדה כנגד מדה, ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות, גם הוא בדינו ירחמוהו וימחלו לו עוונותיו בחסד, שהרי מחילה זו - דין הוא, כיון שהיא מדה כנגד מדתו". כלומר, היות וכל מידותיו של הקב"ה הן מדה כנגד מדה (סנה' ז, א), אם כן מי שבעצמו

ואיום! לא חפצה שיתפלל עבורה אלישע הנביא להצילה מדין ראש השנה, משום שעל ידי תפלת הנביא הלא תהיה מצויינת, וממילא לא תהיה מצטרפת לזכות הכלל. ואם כן, קל וחומר בן בנו של קל וחומר, מי שמעצמו - מבלי שיתפלל עבורו נביא גדול כאלישע, אך מפני גבהות לבו לבד - מתפרד הוא בלבבו ומחשיב את עצמו גדול ומצויין מאחרים, כמה מתרחק הוא מִתְּלוֹת רחמיו ית', ומתדבק במידת הדין הקשה⁵ ("מכתב מאליהו" ח"א עמ' 124-125). בראש השנה אדם צריך לראות את עצמו חלק מהכלל ישראל. בתוך הכלל ישראל גם הוא יזכה בע"ה בדין. אבל לא להזכיר את עצמו באופן פרטי.

"ככלבין דצווחין הב הב"

והנה, כל הנידון בין אלישע הנביא לשונמית היה, "אי אצטרך לך לגבי מלכא עלאה על עובדין די בידך" (זוהר שם). כלומר, האם להתפלל לה' על המעשים שבגדיה - שיכפר לה על המעשים הרעים, ויזכור לה את מעשיה הטובים, כדי שתזכה בדין. אבל בקשה פרטית, לבקש מה' שיפקוד אותה בבנים - על זה כלל לא דובר⁶.

מדוע? - כנראה בגלל דברי זוהר במקום אחר, שאומר, שאין ראוי לבקש ביום הדין בקשות פרטיות, שזהו בבחינת כלבים הצווחים "הב, הב" - הב לנו חיים, הב לנו מזונות, הב לנו סליחה וכפרה (תיקוני זוהר כב, א - הובא בסידור הגר"א בפתחה לתפלת ראש השנה ד"ה והביטח). הרי כבר דברנו על כך, שראש השנה הוא יום המיועד להמלכת ה', ושזהו תוקף קדושת היום, ולכן חותמים בו בברכת קדושת היום - "מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון". ממילא, זה ורק זה צריך להיות תוכן תפלותינו בראש השנה, ש"ידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו", "ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך...". רק אלו הן הבקשות שלנו ברה"ה, לא בקשות פרטיות.

הרי חלק מהמלכת הקב"ה עלינו צריך להיות, שנשאף להיות עבדים נאמנים למלך הזה. ומהו עבד נאמן? - עבד נאמן הוא זה שלא מבקש מאומה לעצמו, רק מה שנצרך לאדון, ומה שדרוש לעבד כדי לשרת את האדון⁷. ממילא, בקשות פרטיות לא צריכות לבוא לידי ביטוי בראש השנה, שהרי יש בהן סתירה לעבודת היום.

אנו קוראים ביום השני של ראש השנה את פרשת העקדה. לשם מה? - לא בשביל הקדוש ברוך הוא. הקדוש ברוך הוא זוכר את העקדה גם בלי זה. אנו קוראים אותה בשבילנו, כדי שאנחנו נזכור אותה, וכדי שתשמש כלקח עבורנו. שנרגיש כמו יצחק אבינו בשעה שהלך לעקדה. כשיצחק אבינו הולך לעקדה, אין לא שום חשבונות שאיפות ורצונות בעניני עולם הזה, שהרי אחרי שישחט - אין לו עוד עסק עם העולם הזה. כך אנו צריכים להרגיש. כמובן, אנו מקוים שלא נצטרך להשחט חס וחלילה, וכמו שיצחק לא נדרש לזה לבסוף, אבל השאיפה שלנו צריכה להיות, שכל רצוננו יהיה - המלכת הקדוש ברוך הוא, וכל מה שדרוש לעבודה זו. לא שום דבר נוסף.

יש גם זמנים המסוגלים לתשובה: "דך שו"ה" בְּהַמְצָאוֹ, קְרָאָהוּ בְּהִיטּוֹ קְרוֹב" (ישעיהו נה, ו) - אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים (ר"ה יח, א) [והם כוללים, כמובן, גם את ר"ה ויוה"כ עצמם] - שבהם קל יותר להשיג את הקב"ה בבחינת "טוב וְסֶלַח" (תהלים פו, ה) ולשוב בתשובה.¹⁵ חידוש גדול כתב המאירי, שממנו רואים עד כמה גדולה היא מתנת התשובה. חז"ל אומרים, שארבעה חילוקי כפרה יש: "עבר על עֲשֵׂה ושב - אינו זו משם עד שמוחלין לו. עבר על לא תעשה ושב - תשובה תולה, ויום הכפורים מכפר. עבר על כריתות ומיתות בית דין ושב - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין. אבל מי שיש חילול השם בידו - אין לו כח בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים לכפר, ולא ביסורין למרק, אלא כולל תולין, ומיתה ממרקת" (יומא פו, א). ומחדש המאירי, ששלשה דברים אלו - יוה"כ ויסורין ומיתה - לא נצרכו אלא כדי לעודד את האדם לעשות תשובה גמורה, כפי עומק החטא. אבל אם עשה תשובה גמורה - די בזה, ואינו צריך לשום דבר נוסף, "שלעולם אין הפרגוד ננעל בפני התשובה הגמורה" (מאירי שם). לא צריך יום כיפור, לא צריך יסורים ולא צריך יום המיתה. אם עושה תשובה גמורה ומתחרט בלב שלם על מה שעשה, ומקבל על עצמו בלב שלם שלא יעשה כך יותר - התשובה הגמורה מועילה בלי יסורים ובלי שום דבר נוסף. רק תשובה לבד ממרקת הכל.

צריך אפוא להשתמש בימים האלו, לנצל אותם כראוי ולשוב בתשובה, ובזכות זה נזכה להכתב ולהחתם לחיים טובים ולשלום עם כל בית ישראל, אמן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

נה סופה ומתקנה, וכתובה ומתנה סופה,
למורנו הרב משה'ל ו"ה,
לפניו ומלפניו כפי הישועה,
ולכל בית ישראל.

עושה חסד, הדין עצמו מחייב לעשות איתו חסד! ומי שבעצמו ויתר לאחרים, הקב"ה כבר יכול להיות ותן איתו, כי לגביו מדת המשפט מחייבת שיוותרו לו.

חז"ל הרי אמרו: "נִשְׁאָר עוֹן וְעֵבֶר עַל פֶּשַׁע" (מכה ז, יח), "למי נושא עון? - למי שעובר על פשע" (ר"ה יז, א; מגילה כח, א) [והגר"א גורס להיפך: "למי עובר על פשע? - למי שנושא עון"]¹² (הגהות הגר"א שם ושם). מי שבעצמו עובר על פשע למי שפשע נגדו, לא מקפיד עם אחרים, לא מדקדק עם אחרים, אזי הנהגת "מידה כנגד מידה" של הקב"ה מחייבת שגם איתו לא ידקדקו בדין, והקב"ה נושא וסולח לעוונותיו. וכתב רבינו יונה, שעצה זו היא "פתח תקוה נכבד מאד" (שערי תשובה שער א' אות כ"ח).

לפנינו אפוא סגולה גדולה ליום הדין, להיות ותרנים ובעלי חסד. זוהי הדרך שבה נוכל לזכות שינהגו עמנו בחסד בדין. לגרום לכך שהדין עצמו יחייב לוותר לנו, ע"י שנהיה אנו ותרנים לאחרים.

עוד עצה פשוטה מאד לזכות ביום הדין - פשוט, לברך יהודים! הקב"ה הרי הבטיח לאברהם אבינו, וְאַבְרָהָהּ מְבָרְכֶיךָ (בראשית יב, ג). כלומר, מי שמברך יהודי - הקב"ה מברכו¹³. כשאנו מאחלים זה לזה "שנה טובה", "גמר חתימה טובה" ושאר איחולים, בזה לבד אנו זוכים לברכות מפי ה'. כמובן, צריך לקיים את כל תרי"ג המצוות, אבל דבר אחד שקל מאד לקיים אותו - לברך יהודים! הרי הקב"ה מתנהג עם בריותיו במדה כנגד מדה. ממילא, מי שמברך יהודים, גם הוא עצמו מתברך מפי ה'.

מתנת התשובה

אבל יש עוד עצה חשובה מאד, וגם פשוטה, איך לזכות ביום הדין. והיא - לעשות תשובה. עצה זו, "לא בְּשִׁמְיִם הָאֵל... וְלֹא מַעֲבָר לַיָּם הָאֵל..." אלא "קְרוֹב אֲלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבְלִבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ"¹⁴ (דברים ל, יב-יד), כפי שקראנו בתורה לא מזמן. התשובה היא מתנה נפלאה שנתן לנו הבורא, וחסד גדול שעשה עמנו ה', שמי שחטא - לא הולך לאיבוד, אלא יכול לעשות תשובה ולהתקרב בחזרה אל ה'. במקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין (ברכות לז, ב). גם אם אדם נכשל בדברים חמורים, ואפילו חמורים מאד, כל עוד הוא חי, יש אפשרות לתקן, ולהגיע לדרגות הכי עליונות ע"י תשובה.

1. "כי כשהאדם חוטא, אין בחינתו בחינת אדם... ונעשה בהמה..." לזה יביא דוגמת החוטא, שהוא בהמה" ("אור החיים" ויקרא ט, ח).
2. והרד"ל (במאמר "קדמות ספר הזוהר" ענף חמישי אות ד' ד"ה כי הנה) כתב לתרץ, "שלא הוצרך הדבר כי אם שיזכרנו תמיד המגיד על זה, ויקבל הרב ב"י על עצמו הדבר למסור נפשו כשיבוא לידו בקרוב, ובזה יצא ידי חובת הכונה של המגיד, או שהיה בזה טעם אחר שלא נתקיים." [והביאור הראשון שכתב הרד"ל הוא כעין דברי החת"ס שתיירץ את השאלה, איך יתכן שה' אמר לאברהם "קח נא את בנך... והעלהו לְעֹלָה", בעוד שהקב"ה כלל לא התכוין לזה שיצחק יהיה נקרב לעולה. והרי אין דרכו של הקב"ה לדבר שקריו ח"ו. ותיירץ, כי "אדם הנותן נפשו לשחיטה והקטרה - הרי נפשו כולה כליל להש"ת" [גם בלי שחיטה והקטרה בפועל], כי בחיים חיותו נדבק להש"ת ע"י מחשבתו... וא"כ, היינו הַעֲלֵהוּ לְעֹלָה, והרי הַעֲלֵהוּ, והיה עולה! ומ"מ העלים הקב"ה מחשבה זו מאברהם ויצחק אע"פ שהיו חכמים גדולים, כי לולא שהעלים מהם סברא זו, לא היה מסירת נפש שלמה, כי ידע שלא ימות, על כן לא הבינו תוכן הדבר עד אחר מעשה" (שו"ת חת"ס אור"ח סי' ר"ח ד"ה והנה כשאמר). הרי מבואר בחת"ס, שקבלה והסכמה אמיתית של אדם למות על קידוש השם - כמוה כמסירת נפש ממש, ואפשר להגיע ע"י קבלה כזו לאותן התוצאות כמו מי שמסר נפשו על קידוש השם בפועל ממש].
- ועי' תירוצים נוספים לאי התקיימות דברי המגיד במאמר מיוחד בענין זה שנתפרסם בקובץ "אסופות" (ח' - ניסן תש"ע).
3. כי "בכל אתר דכתיב 'ויהי' - איהו צער" (זוהר ח"ג רלא, א). כי תיבת "ויהי" מורכבת משתי תיבות, "ו"י" "הי", שהן לשונות של צער (עי' חזקאל ב, י). ולכן גם "ויהי היום" - יומא דאית ביה צער, ודא הוא ראש השנה, יומא דאית ביה דינא קשיא על עלמא" (זוהר ח"ג רלא, א).
4. וב"ש משמואל" (ר"ה עמ' מ"ב, ד"ה בענין וד"ה ויש לומר) ביאר ע"פ יסוד זה את תקנת רבי אבהו לתקוע תשר"ת ות"ת גם יחד

(ר"ה לך, א), וכפי שבאר רב האי גאון (הובא בראש"ש ר"ה פ"ד סי' י'), שמעיקר הדין היה אפשר לצאת בכל אחד מאופנים אלו בפני עצמו - תשר"ת, תש"ת, או תר"ת - אלא שרצה רבי אבהו לאחד את המנהגים, שיהיו כל ישראל תוקעים באופן שווה, ולא יראה הדבר כאילו יש כאן מחלוקת. ובאר ה"ש משמואל", שעומק הכוונה בזה היה, שלא יראה כאילו מנהג אחד הוא עיקר, והאחרים - כפורשים מן הציבור, ומחמת הטעם שנתבאר בזה.

5. ועי' גם ח"י אגדות למחר"ל (סוטה יג, ב ד"ה מפני שהנהיג עצמו ברבנות).

6. ומה שהנביא מְבַרְכֶה אֶת ה' כ: "למועד הזה כעת חיה אֶת חֲבֶקֶת בֶּן" (מל"ב ד, טז) - זו היתה רק ברכה שהאציל עליה, או נבואה שניתנה לו באותו רגע מן השמים לברכה כן. אך לא היתה כאן תפלה ופְּנִיָה מצדו של אלישע אל הקב"ה.

7. יש מי שדקדק ואמר, שלכן אמרו בזה (וזהו חדש צו, ג), שהמתפלל ברא"ה על עניניו הפרטיים הוא בבחינת "כלבין דאמרין ה ב ה ב" (ב' פעמים "הב"), כי זהו דוקא במי שמתפלל למורת, ומבקש עוד ועוד בלי גבול ("הב, הב"), גם מה שלא נצרך לו לעניני שמים. אבל כשמתפלל רק על צרכיו ההכרחיים, זהו כבר צורך שמים, והיא תפלה הגונה.

[ולפי"ז יש ליישב איך התפללה חנה על בן ברא"ה. די"ל שכונתה לא היתה לתועלת פרטית, מחמת שהתאווה ללדת בנים ולהיות אֵם, אלא לכבוד שמים, להעמיד תולדות עובדי ה', שילמדו תורה ויקיימו מצוות ויקדשו שם שמים. והוכיחה דבר זה במה שנדרה נדר ואמרה לה': "אֵם יֵרָאֶה תְּרָאָה בְּעֵי אֶמְתִּי, וְזִכְרִתִּי וְלֹא תִשְׁכַּח אֶת אֶמְתִּי, וְנִתְּתָה לְאֶמְתִּי זֶרַע אֲנָשִׁים - וְנִתְּתִי לָהּ פֶלֶא יְמֵי תַיִר" (שמו"א א, יא). היא לא תשמור את הבן לעצמה, אלא תמסור אותו לה', כי לא עבור עצמה היא מבקשת בן, אלא לכבוד שמים. ומה שהשונמית לא בקשה על עצמה ברא"ה באופן זה - אולי לא סמכא דעתה שכונתה נקיה לגמרי מנגיעות אישיות. משא"כ חנה, שהיתה נביאה (מגילה יד, א) - סמכא דעתה שמכוונת רק לשם שמים].

8. ויש שבארו את ענין הסימנים כך: הנה כל תפלה צריכה להיות בלחש, כדילפי' מחנה דכתיב בה "קוֹלָהּ לֹא יִשְׁמָע" (ברכות לא, א). והטעם בזה, כדי שתהא משומרת מן החיצונים, שבהם כתיב "קִרְאוּ בְּקוֹל גְּדוֹל" (מל"א יח, כז), כי בית הסתרים אינו מקבל טומאה, ואין להם שליטה אלא במה שבגלוי. ובראש השנה שהוא זמן קטרוג צריך שימור ביותר, ולכן ביום זה התפלה היא בשופר, שהיא השמעת קול בלא דיבור כלל, והיא כעין תפלה ללא מילים שתעמוד לנו זכות עקדת יצחק. [עיי' רש"י (ר"ה כו, ב ד"ה כמה) ותוס' (שם ד"ה של יעל) שכתבו דשופר של ר"ה בא לתפלה ולהזכיר העקדה; ומשום מילתא דתפלה דפתח ביה, נחלקו התנאים אי שופר פשוט עדיף או שופר כפוף עדיף, ע"ש. ולכן תקנו חז"ל לחקוע על סדר התפלה, כי גם התקיעה היא תפלה - ללא מילים - וצַרְפוּהָ אֶל הַתְּפִלָּה הנאמרת בפה. ועי' ר"ן (ר"ה ו: מדפי הרי"ף) דבירושלמי ייב סימנא להא דאם הפכו ותקע בצד הרחב לא יצא, מדכתיב מן המצר קראתי י-ה, והיינו כנ"ל, שיש בתקיעה בחינה של "קראתי י-ה". ובשלטי גבורים (ט: מדפי הרי"ף בסוף העמוד) תירץ, למה אין איסור בל תוסיף במה שאנו תוקעים יותר ממה שאנו חייבים, כי "המרבית בתקיעות אינו אלא כמרבית בתפילה", ואין איסור בריבוי תפילה. זהו גם הביאור בלשון חתימת ברכת שופרות, "כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה וכו', ברוך שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים". דקשה לכאורה, מה פירוש הדבר שהקב"ה "שומע" ו"מאזין" לקול השופר, ומה שייך לשמוע קול תרועת עמו ישראל "ברחמים". אלא שתועלת השופר הם סוג של תפלה, ולפי"ז מובנים כל הלשונות הללו].

וזהו גם ענין הסימנים, דסימן הוא דבר שהוא למעלה מן הדיבור (שגם מי שאינו יכול לדבר, או שאין חבירו מבין לשונו, יכול לגלות רצונו ע"י סימנים שעושה בידי או בראשו), וע"י עשיית הסימנים אנו מרמזים לקב"ה על בקשותינו, שיכרתו שונאינו ושיכירו זכויותינו וכו', והכל ללא מילים, רק בסימנים. וזהו שאמרו "סימנא מילתא" (כריתות ו, א); והיינו - במקום מילים (עיי' "בני יששכר", מאמרי חודש תשרי, מאמר ב' אות י').

ונמצא גם לפי פירוש זה, שאכילת הסימנים היא סוג של תפלה, ועיקר כחם הוא בבחינת התפלה המרומזת בהם, ולא בעצם אכילתם.

9. על פי זה תירץ השל"ה מה שקשה, "כי לשון רוביא מורה על יָרֵב, אבל איך נרמז שם שזכויותינו יָרֵב, דלמא זכויות דעלמא? וכן בְּכַרְתִּי יכרתו שונאינו, איך נרמז שם שונאינו, דלמא ח"י להפך? אלא הענין הוא, שאין שום רמז באכילת הפרי, רק הפרי הוא סימן שיזכור האדם ויתעורר בתשובה ויתפלל על הדבר הזה" (של"ה מסכת ר"ה, נר מצוה עמוד הדין, דף ע' טור א' בדפוסים הראשונים ד"ה ז"ל הטור).

10. לכן, בְּסִלִּיחוֹת (לפי מנהג בני אשכנז) מקדימים לומר "א-ל ארך אפים" קודם "א-ל מלך יושב על כסא רחמים". כי מידת הרחמים יסודה במידת ארך אפים; דמשום שה' מאריך אף, לכן הוא מרחם שלא להעניש מיד, אלא ממתין לחוטא שיעשה תשובה, (ואם לא יעשה תשובה - יענישו לבסוף). אבל סתם רחמים - ליכא, דזהו כבר בכלל "כל האומר הקב"ה ותרין" וכו'.

11. ועי' בהקדמת רבינו נסים גאון לש"ס (ד"ה והואיל - במהירות "עזו והדר"), שביאר למה לא ברא אותו הקב"ה מיד באותו עולם שכולו טוב וכולו ארוך, אלא בראנו בעולם הזה לעבדו וליגע בתלמוד תורתו ולטרוח בעשיית מצוותיו. וביאר, שהסיבה לזה היא, "כי כל טוב שמקבלו האדם בתורת שכר ובתורת ראוי ובתורת פרעון חוב, הוא יפה ומשובח ועדיף ומהודר מן הטוב שהוא מקבלו בתורת צדקה וגמילות חסד", ע"ש.

12. וטעם גירסא זו הוא, שהרי מציון ש"צוֹן" הוא לשון מזיד, ו"פֶּשַׁע" משמעותו מַרְדִּי, שהוא חמור מעון (יומא לו, ב). גם לשון "נושא" משמעו שהוא מרגיש ומתורעם על הדבר, אלא שבכל זאת הוא סובל אותו, ואילו "עובר" משמעו שאינו מרגיש בו כלל, וכאילו "עובר" לידו ואינו מרגיש בו. ולפי זה, "למי נושא עון" - למי שעובר על פשע, משמעותו, שאם האדם יעבור וימחול ולא ירגיש כלל את העלבון, גם אם חברו פשע ומרד נגדו להכעיסו - אזי שכרו יהיה, שגם הקב"ה יסבול ולא יעניש אותו, אם יעשה נגדו איזה עון של מזיד, ולא במרד. וזה קשה, שהרי לפי"ז נמצא שהקב"ה מודד לאדם זה במדה פחותה ממה שמדד אותו אדם לחברו. ולכן גורס הגר"א להפך: למי עובר על פשע - למי שנושא עון. היינו, דמי שהוא נושא וסובל את חברו שחטא וְעָוָה נגדו בלי מרד, שכרו יהיה, שגם אם יפול ח"ו ביד יצרו וימרוד פעם נגד ה', בכל זאת יעבור לו הקב"ה על פשעו לגמרי. כי מידת טובו ית' מרובה ממידת טובו של בשר ודם.

ועי' בביאור הגר"א על משלי (יט, יא), שכתב, שמדה זו - להיות מעביר על מידותיו, ולמחול לחבירו על מה שפשע נגדו - "זהו המעולה בכל המידות הטובות"!

13. עיי' תוס' (חולין מט, א ד"ה ואברכה) ומשנ"ב (סי' ר"א ס"ק י"ד).

14. לדעת הרמב"ן (דברים ל, יא) הכוונה בפסוקים אלו היא למעשה התשובה. אבל רש"י פירש שהכוונה היא ללימוד התורה. וכן דעת הרמב"ם, שכתב בהקדמתו לפירוש המשנה: "כבר הודיענו על פי ה' שלא תבוא מאת ה' שום תורה זולת זו, והוא אמרו: לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה וכו', ולא מעבר לים היא [וכו'], כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך. ואמרו בפיך ובלבבך, ר"ל המקראות הסדורות בפה, או הדינים הנלמדים בדרך העיון שהוא מכלל הכוחות הנמשכים מן הלב".

15. כמבואר בגמרא (ר"ה יח, א), שרק בימים אלו יכול היחיד לקרוע בתפלה גזר דין שנחתם עליו. [אבל ציבור יכולים לעשות כן בכל ימות השנה].